

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ АПН УКРАЇНИ

На правах рукопису

БЕРЕЗЮК Олена Станіславівна

**МОДЕЛЮВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ СИТУАЦІЙ
ЯК ЗАСІБ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО
ВЧИТЕЛЯ ДО СПІЛКУВАННЯ З УЧНЯМИ**

13.00.01—теорія та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ—1995

АВ 32.854

Робота виконана в Інституті педагогіки АПН України

- Науковий керівник : кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
МОМОТ Людмила Людвиківна
- Офіційні опоненти : член-кореспондент АПН України,
доктор педагогічних наук,
професор **БОНДАР Володимир Іванович**

кандидат педагогічних наук,
доцент
ВОЛОДЬКО Володимир Миколайович
- Провідна установа: Ніжинський державний педагогічний
інститут ім.М.В.Гоголя

Захист відбудеться «22» вересня 1995 р. о 14:00
годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.32.02 в Ін-
ституті педагогіки АПН України (252001, Київ-1, вул. Трьохсвяти-
тельська, 8)

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інсти-
туту педагогіки АПН України.

Автореферат розіслано «20» серпня 1995 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. П. ЛЕГКИЙ.

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Однією з найважливіших якостей педагога є його вміння організовувати взаємодію з дітьми, тобто спілкуватися з ними, керувати їх діяльністю. Саме процес спілкування вчителя і учня складає суттєвий компонент змісту професійно-педагогічної діяльності. Готовність вчителя до спілкування з учнями полягає в умінні будувати і розв'язувати навчально-виховні ситуації спілкування, в здатності ефективно використовувати їх арсенал для розвитку особистості школяра. Проблема підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями в тій чи іншій мірі знайшла своє відображення в дослідженнях педагогів—І. А. Зязюна, В. А. Кан-Каліка, О. В. Киричука, Н. В. Кузьміної, Ю. М. Кулюткіна, А. С. Макаренка, А. В. Мудрика, В. А. Сластьоніна, Л. Ф. Спіріна, В. О. Сухомлинського, П. І. Щербаня та ін., психологів—Б. Г. Ананьєва, О. О. Бодальова, Я. Л. Коломинського, О. М. Леонтєва, Б. Ф. Ломова, І. О. Синиці, Т. С. Яценко та ін.

У працях цих вчених розкрито сутність педагогічного спілкування, його структуру, функції, умови, стадії формування комунікативних умінь, методи навчання студентів певним прийомом педагогічного спілкування; встановлено закономірності психічних явищ, на основі яких можна сформувати комунікативні уміння, обирати певний стиль спілкування відповідно до особистих якостей вчителя.

Разом з тим спостереження за навчально-виховним процесом педагогічного вузу, якісний і кількісний аналіз змістових недоліків педагогічної практики студента дають змогу зробити висновок, що розв'язання проблеми підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями є далеко неповним. Наукові ж рекомендації щодо застосування педагогічних ситуацій носять в основному загально-теоретичний характер. Курс «Основи педагогічної майстерності» та ряд спец-

курсів у деяких педвузах (Житомир, Кривий Ріг, Полтава) не в змозі повністю вирішити дану проблему. Тільки в деяких методичних посібниках останніх років (Л. В. Кондрашова, Н. М. Тарасевич, В. А. Семиченко) та дисертаційних дослідженнях (В. В. Каплінський, А. С. Карпов, Л. А. Савенкова) знаходимо методичні рекомендації щодо формування комунікативних вмінь студентів на основі створення педагогічних ситуацій.

Недостатня розробка проблеми підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями в теоретичних працях і відсутність практичних порад щодо її розв'язання у вузівській і шкільній практиці обумовили вибір теми дисертаційного дослідження «**Моделювання педагогічних ситуацій як засіб підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями**».

Об'єктом дослідження є підготовка студентів педвузу до спілкування з учнями, а **предметом дослідження**—способи і засоби моделювання педагогічних ситуацій у процесі навчання студентів з метою їх підготовки до спілкування з учнями.

Мета дослідження: науково обґрунтувати методика моделювання педагогічних ситуацій як засобу підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями та експериментально перевірити її ефективність.

Гіпотеза дослідження: ефективність підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями значно підвищиться при умові поетапного застосування в процесі навчання у вузі теоретичного, експресивного, соціально-перцептивного та поведінкового блоків моделювання педагогічних ситуацій відповідно до їх навчального змісту та форм реалізації.

Для досягнення мети дослідження і сформульованої гіпотези визначені такі **завдання:**

—вивчити теоретичні основи проблеми;

—з'ясувати стан підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями в практиці роботи педвузу;

—обґрунтувати критерії і визначити рівні готовності студентів до спілкування з учнями;

—розробити навчальний зміст педагогічних ситуацій і способи їх реалізації в навчальному процесі;

—експериментально перевірити педагогічну ефективність розробленої методики;

—розробити спецкурс «Методика підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями».

Методологічну основу дослідження становлять концептуальні положення психолого-педагогічної підготовки майбутнього вчителя до спілкування; наукові положення про співвідношення діяльності та спілкування; методологічні принципи системного підходу до формування особистості.

Для розв'язання поставлених завдань і перевірки гіпотези застосовувались такі **методи дослідження**: теоретичний аналіз і синтез філософської, соціально-психологічної та педагогічної літератури з теми дослідження; системно-структурний метод; якісний і кількісний аналіз; теоретичне та структурне моделювання; спостереження за навчальним процесом, за діяльністю вчителя, студентів і учнів; бесіди, усне і письмове анкетування, інтерв'ю; констатуючий та формуючий педагогічні експерименти.

Дослідження здійснювалось поетапно протягом 1988-1994 рр.

На **першому етапі** (1988-1991 рр.) відбулось накопичення власного досвіду з проблеми дослідження. Цей етап пов'язаний з роботою дисертанта з вчителями, учнями, студентами, викладачами педагогічних вузів, особистим досвідом роботи в школі та педагогічному інституті.

На **другому етапі** (1992-1993 рр.) на основі вивчення філософської, соціально-психологічної та педагогічної літератури, анкетування, інтерв'ювання викладачів, вчителів, студентів і учнів, аналізу досвіду роботи викладачів педвузу та вчителів було виділено основні напрямки дослідження, визначено його мету, завдання, гіпотезу, розроблено програму і методику констатуючого і формуючого експериментів, проведено констатуючий експеримент, обгрунтовано методику моделювання педагогічних ситуацій як засобу підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями.

На **третьому етапі** (1993-1994 рр.) здійснено діагностику підготовки до спілкування з учнями майбутніх вчителів засобом моделювання педагогічних ситуацій, проведено формуючий експеримент, проаналізовано й узагальнено його результати.

Наукова новизна. Дослідження доповнює і розвиває положення дидактики про активні методи навчання майбутніх вчителів, зокрема моделювання педагогічних ситуацій.

Теоретично і експериментально обгрунтована методика моделювання педагогічних ситуацій як засобу підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями на основі поетапного застосування теоретичного, експресивного, соціально-перцептивного та поведінкового блоків ситуацій відповідно до навчального змісту та форм їх реалізації в навчально-виховному процесі.

Теоретичне значення дослідження. Обгрунтовано специфіку і структуру активного методу навчання студентів—моделювання педагогічних ситуацій. Розроблено зміст і визначено особливості педагогічних ситуацій як засобу для формування готовності до спілкування з учнями у студентів педвузу.

Практичне значення дослідження полягає у визначенні змісту й розробці методичних рекомендацій з підготовки майбутнього вчителя

до спілкування з учнями за допомогою моделювання педагогічних ситуацій. На цій основі розроблено спецкурс «Методика підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями», який може бути використаний викладачами педвузів, при підвищенні кваліфікації вчителів.

Обґрунтовано критерії та визначено рівні готовності студентів і вчителів до спілкування з учнями.

Врахування критеріїв підготовки до спілкування і використання запропонованої методики моделювання педагогічних ситуацій допоможе викладачеві розширити можливості дисциплін психолого-педагогічного циклу в підготовці студентів до спілкування з учнями, вплине на ефективність їх викладання в цілому. Результати дослідження стануть корисними при розробці відповідних питань у фахових методиках окремих предметів.

Вірогідність результатів дослідження і основних висновків забезпечується теоретичним обґрунтуванням вихідних позицій наукового пошуку, застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження, що відповідають його меті і завданням, аналізом теоретичних і емпіричних матеріалів, результатами експериментальної роботи.

Апробація і впровадження результатів дослідження.

Основні ідеї та результати дослідження повідомлялись та обговорювались на засіданнях кафедри педагогіки і звітних наукових конференціях викладачів Житомирського педінституту (1988-1994 рр.), на засіданнях лабораторії дидактики Інституту педагогіки АПН України (1992-1995 рр.), доповідались на міжвузівських наукових конференціях.

Матеріали дослідження відображені в 10 публікаціях і висвітлювались у циклі прочитаних дисертантом лекцій з педагогічної майстерності і технології навчально-виховного процесу для студентів пе-

дінституту м. Житомира та вчителів-курсантів обласного Інституту удосконалення вчителів.

Розроблені в ході дослідження рекомендації впроваджуються в навчальний процес кафедри педагогіки Житомирського педагогічного інституту ім. І. Франка.

На захист виносяться такі положення:

1. Зміст і структура процесу моделювання педагогічних ситуацій як засобу підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями (теоретичний, експресивний, соціально-перцептивний та поведінковий блоки педагогічних ситуацій).

2. Засоби і способи моделювання педагогічних ситуацій для формування готовності майбутнього вчителя до спілкування з учнями: вправи, педагогічні та психологічні замальовки, тренінг, мікровикладання, ділові ігри.

3. Критерії та рівні готовності студентів педвузу до спілкування з учнями.

4. Спецкурс «Методика підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями».

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, його об'єкт і предмет, сформульовано гіпотезу, конкретизовано завдання, основні етапи експериментальної роботи, розкривається наукова новизна, теоретичне і практичне значення роботи, положення, що виносяться на захист.

Аналіз психологічної літератури про спілкування та підготовку до нього розглядається з позицій функціонально-генетичного та структурно-аналітичного підходів. Особливу увагу приділено структурно-

аналітичному підходу. Він обґрунтований в працях Б. Г. Ананьєва, О. О. Бодальова, В.М.Мясищева, де підготовка до спілкування визначається міжособовими стосунками між учасниками спілкування і складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: соціальне відображення, емоційний відгук і взаємовідображення.

У сучасній науково-педагогічній літературі термін професійно-педагогічне спілкування розглядається як система засобів і навичок органічної взаємодії педагога і вихованців, у зміст якої входить обмін інформацією, пізнання особистості, прояв виховного впливу, організації взаємовідносин за допомогою різних комунікативних засобів.

Готовність майбутнього вчителя до спілкування вчені-педагоги вбачають в умінні моделювати і розв'язувати навчально-виховні ситуації спілкування, в здатності ефективно використовувати їх арсенал для розвитку особистості школяра.

Дослідження цієї проблеми відбувається за такими напрямками: формування особистих якостей вчителя як суб'єкту педагогічного спілкування, розробка критеріїв оцінки комунікативної підготовки вчителя до педагогічного процесу, володіння засобами та методами педагогічного спілкування та ін. Особлива увага в підготовці до спілкування відводиться формуванню комунікативних умінь. Для цього використовуються вправи, ігри та інші засоби навчання.

Навчання спілкуванню має творчий характер. Формування педагога творчого, ініціативного, самокритичного може бути здійснено лише тоді, коли майбутній вчитель уже в роки навчання у педагогічному вузі буде поставлений в умови, наближені до його практичної діяльності за допомогою активних методів навчання, що готують його до спілкування з учнями. Одним із таких ефективних методів є моделювання педагогічних ситуацій.

Будучи важливою та актуальною, проблема підготовки майбутньо-

го вчителя до спілкування з учнями не повністю розв'язана у вузівській практиці. Такий стан обумовлений недостатньою розробкою цього питання у методичній літературі, де ще спостерігаються пасивні форми навчання у педвузі, слабкі зв'язки педагогічної теорії з шкільною практикою, ігнорування індивідуального розвитку особистості студента.

Як свідчить дослідження, тільки 9,8% опитуваних молодих вчителів вважають, що в них не виникає труднощів у спілкуванні з дітьми, а 54,6% вважають, що труднощі наявні. Пов'язано це з недостатнім рівнем психолого-педагогічної підготовки у вузі (42,3% опитуваних).

Проведене опитування, аналіз планів та програм вузівської підготовки майбутніх вчителів свідчать про те, що необхідні зміни у викладанні психолого-педагогічних дисциплін, які спрямовували б майбутнього вчителя на удосконалення умінь спілкування з учнями, розвиток творчої майстерності.

Для цього потрібна перебудова форм підготовки майбутніх спеціалістів на основі сучасних принципів дидактики вищої школи; пошук конкретних практичних заходів, які забезпечать високий рівень професіоналізму випускників педінституту. Вчитель завжди діє в конкретних ситуаціях, тому важливо ще у вузі навчити його бачити ситуацію, аналізувати її, виділяти провідні ідеї, які покладені в основу розв'язання, відпрацьовувати конкретні схеми і варіанти практичних розв'язань завдань. Створення в навчально-виховному процесі вищої школи ситуацій, які моделюють майбутню професійну діяльність студентів, зможе забезпечити формування їх готовності до спілкування з учнями.

Теоретичне дослідження дає змогу стверджувати, що моделювання в педагогіці полягає у створенні уявних ситуацій, які виступають для дослідника в значенні проблеми, що вимагає професійного реагування і розв'язання певної педагогічної ситуації.

Моделювання педагогічних ситуацій — це утворення таких ситуацій-моделей, де реальні об'єкти замінюють символи, де відношення між учасниками діяльності складаються не природно, а організовані спеціально, штучно, під керівництвом педагога. Такі ситуації є штучно вичленими фрагментами навчально-виховного процесу і відображають його не всебічно й цілісно, а тільки в певних якостях та відношеннях. Мета моделювання педагогічних ситуацій — сформувати готовність до спілкування, яка дозволила б студентам підготуватись до професійної творчої діяльності.

Для дослідження готовності до спілкування за допомогою моделювання педагогічних ситуацій розроблені спеціальні критерії, а саме:

- знання суті, структури спілкування і можливих моделей педагогічних ситуацій;

- аналіз педагогічних явищ та фактів;

- проектування (конструювання) змісту та способів майбутнього педагогічного впливу;

- практичне застосування моделювання педагогічних ситуацій в шкільних умовах.

У визначенні рівнів готовності до спілкування взяли участь 394 студенти третього курсу, 442 студенти-випускники п'ятого курсу Житомирського та Вінницького педагогічних інститутів, а також 386 учителів-стажистів Житомирського обласного інституту удосконалення вчителів.

Встановлення рівнів готовності до спілкування проводилось на основі визначення теоретичних знань студентів, опитування і тестування їх, моделювання ними типових педагогічних ситуацій.

Було запропоновано три види завдань:

- на аналіз фактів та явищ спілкування і моделювання;

- на проектування змісту та способів педагогічного впливу;

—на практичне застосування педагогічного впливу.

Виходячи з вищеназваних критеріїв, за результатами діагностичного зрізу було виділено чотири групи студентів та вчителів-стажистів, в яких готовність до спілкування з учнями знаходиться на різних рівнях (нульовий, аналітичний, конструктивний та професійно-творчий).

При нульовому (0) рівні студент уміє передавати інформацію без аналізу й оцінки; не знає сутності та структури спілкування, педагогічної ситуації, моделювання педагогічних ситуацій; не володіє розумовими операціями у пошуках виходу із моделюючої ситуації, а якщо вихід відбувся, то він був без чіткого орієнтування (студенти III курсу—16,1%; студенти-випускники—12,9%; вчителі-стажисти—17,9%).

Аналітичний (I) рівень свідчить, що студент здатний передавати емоційно і виразно інформацію, але без аналізу й оцінки; не знає сутності та структури спілкування; розумовими операціями володіє частково; орієнтування в умовах взаємодії слабке; в змозі спроектувати найпростіші типові ситуації (студенти III курсу—57,0%; студенти-випускники—58,6%; вчителі-стажисти—60,8%).

Конструктивний (або конструктивно проєктивний) (II) рівень дає підстави стверджувати, що студент знає сутність і структуру спілкування, уявляє педагогічні ситуації і може типові ситуації моделювати; розумовими операціями володіє частково; пошук виходу із запропонованих ситуацій супроводжує пізнавальною діяльністю, самостійним мисленням. На цьому рівні виробляються лише задатки до моделювання педагогічних ситуацій і процесу підготовки до спілкування (студенти III курсу—23,5%; студенти-випускники—23,2%; вчителі-стажисти—20,4%).

Професійно-творчий (III) рівень свідчить, що студент знає сутність

і структуру спілкування; пошук виходу із запропонованих завдань-ситуацій супроводжується активною пізнавальною діяльністю, самостійним мисленням і творчістю у виборі педагогічних засобів і методів впливу на вихованців; вміє систематично моделювати педагогічні ситуації на спілкування як в умовах уявної (моделюючої) педагогічної діяльності, так і в реальних умовах шкільної практики (студенти III курсу—2,4%; студенти-випускники—5,3%; вчителі-стажисти—1,8%).

Проведене констатуюче дослідження показує недостатній рівень готовності до спілкування у майбутніх вчителів і дає підстави для дальшого дослідження проблеми підготовки студента педвузу до спілкування з учнями в складних педагогічних ситуаціях.

Цікавим виявився той факт, що студенти третього та п'ятого курсів краще володіють вмінням спілкуватися з учнями, ніж молоді вчителі. Це тому, що коли молоді вчителі зустрічаються з проблемами школи, то ті умови, в яких вони перебували як студенти-практиканти, не виправдались в реальному житті.

Аналіз теорії і практики з проблем проведеного дослідження показав, що включення студентів у професійні ситуації створюють умови, в яких майбутні вчителі одержують можливість самостійно аналізувати педагогічні процеси, встановлювати зв'язки між явищами, педагогічним впливом і зворотною реакцією учня, усвідомлюють логічні зв'язки, послідовність дій, співставляють раніше вивчене з новими набутими знаннями і використовують їх для розв'язання педагогічних ситуацій.

Педагогічні ситуації створюються при врахуванні структури комунікативних умінь.

Структура комунікативних умінь, що визначає належний рівень підготовки студентів до спілкування з учнями, виділена з врахуванням вимог професіограми особистості педагога, етапів професійно-пе

дагогічного спілкування, структури педагогічної діяльності. Це такі групи вмінь:

— експресивні вміння (вміння внутрішньо мобілізувати себе, управляти своїм психічним станом, емоціями і т.д.);

— соціально-перцептивні вміння (вміння привертати до себе увагу за допомогою міміки, пантоміміки, мови, зовнішнього вигляду; розвиток уваги, уяви, спостереження, інтуїції та ін.);

— інтелектуальні або поведінкові вміння (вміння встановлювати правильні взаємовідносини з партнерами в спілкуванні, виділяти цільові орієнтири спілкування, орієнтуватись в нестандартній ситуації та приймати оптимальне рішення тощо).

У результаті теоретичних і експериментальних досліджень методики моделювання педагогічних ситуацій як засобу підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями та на основі груп комунікативних умінь виділено чотири блоки моделювання педагогічних ситуацій: теоретичний, експресивний, соціально-перцептивний і поведінковий, поетапне застосування яких забезпечує формування у майбутнього вчителя творчого ставлення до спілкування.

Загальна стратегія викладача при цьому— поступово включити студента в активну і самостійну діяльність, поставити в позицію суб'єкта цієї діяльності.

Сформовані блоки відповідають принципам розчленованості педагогічної діяльності на окремо значущі мікроситуації; високої комунікативності, активного включення студентів в ситуації взаємодії з аудиторією; постійної рефлексії, яка досягається зворотнім зв'язком через аналіз кожним студентом і групою в цілому тих реальних результатів «тут і тепер», що домагається майбутній педагог на заняттях; єдності практичних занять у вузі і під час шкільної практики.

Теоретичний блок базується на оволодінні знаннями про спілку-

вання, його сутність і структуру, педагогічні ситуації, їх класифікацію.

Основними завданнями теоретичного блоку є дослідження особливостей використання студентами методу моделювання, допомога студентам у засвоєнні теоретичних та операційних знань, які лежать в основі моделювання педагогічних ситуацій.

Здійснювалось моделювання педагогічних ситуацій цього блоку за допомогою вправ, бесід, дискусій.

До **експресивного блоку** входить підготовка студента до моделювання системи ігрових ситуацій, психологічна підготовка до спілкування, до контактних відносин вчителя і вихованців. Моделюються ситуації, які мають переважно репродуктивний характер, певні ситуації моделюються самим викладачем. Основні засоби моделювання педагогічних ситуацій цього блоку: вправи, психологічні та педагогічні замальовки, метод протоколів та ін.

Основою **соціально-перцептивного блоку** є моделювання педагогічних ситуацій на розвиток компонентів готовності до педагогічно-го спілкування.

При моделюванні завдань соціально-перцептивного блоку відбувається подальше поглиблення теоретичних знань щодо підготовки до спілкування. Моделювання типових ситуацій змінюється моделюванням ситуацій більш складних, нетипових, прогностичного та конструктивного типу, самостійним моделюванням студентами педагогічних ситуацій під керівництвом викладача. Завдання цього блоку спрямовані на подолання стереотипів суб'єктно-об'єктних стосунків вчителя та учня. Це залежить від сформованості комунікативних умінь, від володіння педагогічною технікою, від усвідомленості своїх дій, умінь, навичок, які входять у систему моделювання педагогічних ситуацій. При моделюванні педагогічних ситуацій цього блоку ми використовували вправи, мікрвикладання, ділові ігри.

Методика процесу моделювання педагогічних ситуацій

Мал.1

До **поведінкового блоку** входить моделювання реальних ситуацій педагогічного процесу, поведінки вчителя в тій чи іншій ситуації, моделювання ситуацій на розвиток готовності встановлювати правильні стосунки з учнями. Сюди відносяться ситуації, в основі яких є професійна діяльність вчителя. Студентам при виконанні завдань цього блоку необхідно творчо моделювати педагогічні ситуації. Це означає навчання не шляхом вирішення простих конкретних педагогічних ситуацій, а шляхом перетворення їх у творчі педагогічні ситуації стосовно шкільних умов. Студент самостійно створює ситуації, потім перетворює їх, виділяє ті чи інші педагогічні сторони, комбінуючи різні варіанти їх розв'язання.

Моделювання будь-якої педагогічної ситуації містить:

1. **Аналітичний етап.** Починається з аналізу і оцінки даної ситуації і закінчується формуванням самої ситуації, яку потрібно змоделювати.

2. **Проекційний етап.** Плануються засоби і форми для моделювання даної ситуації, розробляється конкретний «проект» її вирішення.

3. **Виконавчий етап.** Зв'язаний з реалізацією замислу та практичним відтворенням розробленого «проекту».

Управління діяльністю студентів включає два основних функціональних аспекти: **інформаційний**, що пов'язаний з розробкою предметного змісту діяльності студента, і **організаційний**, спрямований на розробку форм діяльності студента.

З метою управління процесом моделювання педагогічних ситуацій були виділені такі етапи: **підготовчий**, **тренувальний** і **творчий**. Підготовчий етап включав моделювання педагогічних ситуацій теоретичного та експресивного блоків, тренувальний—соціально-перцептивного, творчий—поведінкового блоку.

Узагальнений матеріал розробленої методики можна подати у виг-

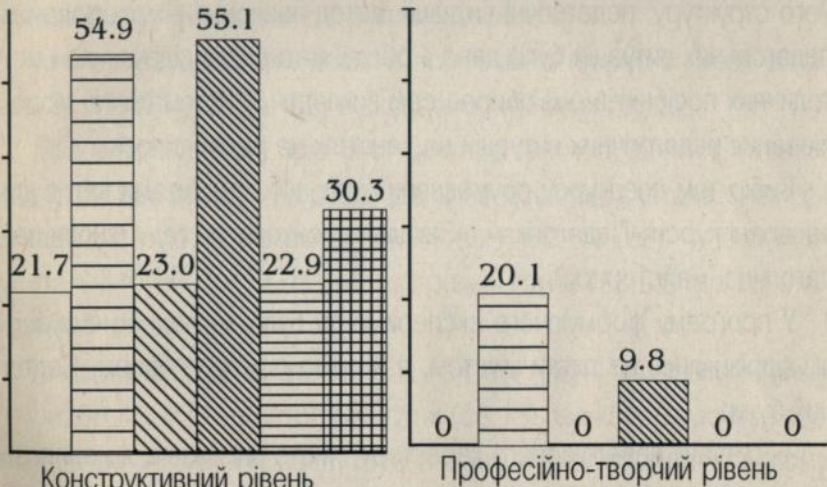
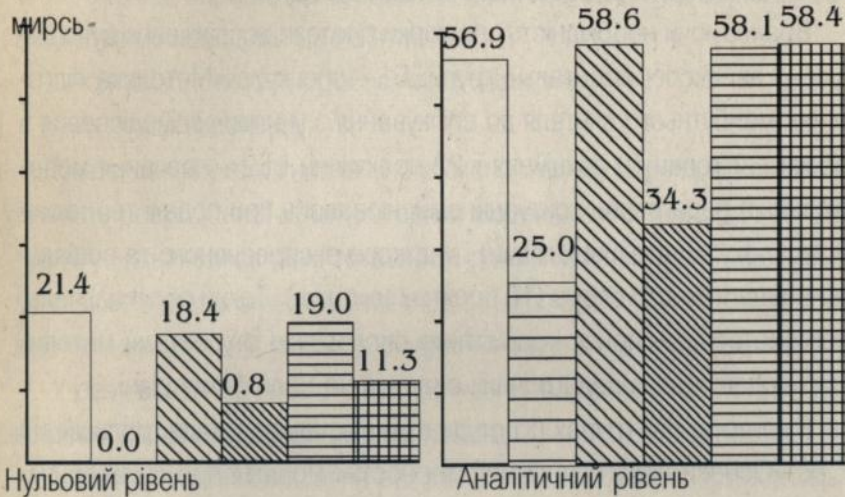
ляді схеми (див. мал. 1).

Експериментальне дослідження результативності методики моделювання педагогічних ситуацій при формуванні готовності до спілкування проводилось на основі розробленого спецкурсу «Методика підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями» в обсязі 30 годин (8-лекційних і 22-практичні). Даний спецкурс базується на методиці моделювання педагогічних ситуацій, яка складається з теоретичного, експресивного, соціально-перцептивного та поведінкового блоків педагогічних ситуацій.

Проведенню навчального експерименту передував підготовчий етап, де було передбачено аналіз змісту навчального матеріалу з психолого-педагогічних дисциплін з метою вибору або введенням нових тем для експериментального навчання, що стосувалося даного дослідження; визначався зміст інформації про спілкування та метод навчання-моделювання педагогічних ситуацій для майбутніх вчителів у вигляді лекцій спецкурсу «Методика підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями»; розроблялись завдання та вправи, підбирались педагогічні ситуації для практичної частини (соціально-експресивний, перцептивний та поведінковий блоки), що були подані на лабораторних заняттях; розроблялася методика застосування студентами засобів та способів моделювання педагогічних ситуацій; здійснювалось ознайомлення викладачів з теоретичними основами досліджуваної проблеми та методикою експерименту. Формуючий експеримент проводився безпосередньо дослідником та викладачами кафедри педагогіки Житомирського педінституту. Було також підібрано контрольні та експериментальні групи для проведення експерименту.

У дослідженні проблеми брали участь 428 студентів третього та 419 студентів четвертого курсів філологічного, фізико-математично-

го, природничого факультетів та 18 викладачів кафедр педагогіки, психології та методики викладання спеціальних предметів Житомирсь-

- Конструктивний рівень
- Професійно-творчий рівень
- показники експериментальних груп E1, одержані при констатуючому зрізі;
 - ▤ показники експериментальних груп E1, одержані після формуючого експерименту;
 - ▥ показники експериментальних груп E2, одержані при констатуючому зрізі;
 - ▧ показники експериментальних груп E2, одержані після формуючого експерименту;
 - ▨ показники контрольних груп К до проведення експерименту;
 - ▩ показник контрольних груп К після проведення експерименту.

кого педінституту. Етапність введення нашої методики визначалась рівнем підготовки експериментальних груп.

Враховуючи необхідність перевірки гіпотези дослідження було виділено дві експериментальні групи: E1—спецкурс «Методика підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями» здійснювався в обсязі 30 годин (8-лекційних і 22-практичні) і E2—навчання моделюванню педагогічних ситуацій здійснювалось при подачі теоретичного блоку (6 лекційних годин) і частково експресивного та соціально-перцептивного блоків (10 практичних годин). Такий обсяг навчального матеріалу сприяв і сприятиме оволодінню студентами методикою моделювання педагогічних ситуацій на належному рівні.

В контрольних групах (К) студентам викладався лише традиційний курс «Основи педагогічної майстерності». Поняття про спілкування, його структуру, педагогічні ситуації, метод навчання—моделювання педагогічних ситуацій було дано в обсязі матеріалів підручника і методичних посібників, які обирав сам викладач. Систематично моделювання педагогічних ситуацій на заняттях не проводилось.

Вибір тем спецкурсу обумовлений тим, що студентами вже були засвоєні курси «Педагогіка», «Загальна психологія» та «Основи педагогічної майстерності».

У програму формуючого експерименту було закладено ситуації, які відрізнялись не тільки змістом, а й різноманітністю форм. Серед них були:

— ситуації поведінкового характеру (чисто виконавчі, які виникають стихійно або в процесі заняття);

— ситуації-сюрпризи, які моделюють поведінку вчителів (з готовими варіантами розв'язання, які пропонують їх оцінку, аналіз і вибір оптимального варіанту);

— ситуації, які не потребують подальшого аналізу;

- незакінчені педагогічні ситуації;
- ситуації-вправи, які вимагають зміни негативного варіанту комунікативної поведінки на позитивний;
- ситуації нетипові, проблемного характеру;
- ситуації-ілюстрації.

На основному етапі навчального експерименту перевірялась ефективність розробленої нами методики моделювання педагогічних ситуацій і визначались рівні готовності до спілкування на основі умінь моделювати педагогічні ситуації студентами контрольних та експериментальних груп до і після проведення навчального експерименту.

У результаті навчального експерименту відбулись зміни в співвідношенні рівнів готовності до спілкування.

Покажемо співвідношення результатів до і після експериментального навчання на основі діаграми (див. мал. 2).

Кількість студентів, які досягли професійно-творчого рівня, складає 20,1% (E1) і 9,8% (E2) в експериментальних групах.

При констатуючому зрізі ці студенти, а також студенти контрольних груп, професійно-творчого рівня не досягли. Суттєво змінився склад конструктивного рівня: 54,9% (E1), 55,1% (E2) — експериментальні групи, 30,3% (K) — контрольні групи (22,9% при констатуючому зрізі).

Аналітичний рівень: 25,0% (E1) і 34,3% (E2)—експериментальні групи; 58,4% (K) — контрольні групи (58,1% при констатуючому зрізі). Значно знизився процент студентів, які знаходяться на нульовому рівні: в експериментальних групах E1 їх зовсім не було, а в експериментальних групах E2 було лише 0,8%, на противагу 11,3% в контрольних групах (при констатуючому зрізі 19,0%). Співставлення даних, одержаних у двох серіях навчального експерименту, показує, що найвищих показників досягли студенти першої експери-

ментальної групи Е1, де був прочитаний повністю спецкурс «Методика підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями» додатково до традиційного курсу «Основи педагогічної майстерності». Це свідчить про те, що при підготовці студентів до спілкування з учнями слід використовувати всі чотири блоки моделювання педагогічних ситуацій даної методики. Відсутність моделювання ситуацій поведінкового блоку не сприяє формуванню творчих умінь у студентів до взаємодії з учнями.

Отже, аналіз результатів експериментальної роботи, на наш погляд, підтверджує ефективність описаної методики моделювання педагогічних ситуацій і гіпотезу нашого дослідження.

На основі результатів дослідження зроблено ряд висновків та узагальнень. Весь хід дисертаційного дослідження свідчить про актуальність обраної проблеми, про правомірність визначеної гіпотези і передбачених нею завдань.

Спілкування вчителя та учня складає суттєвий компонент змісту про-фесійно-педагогічної діяльності. Для майбутнього педагога важливо ще в процесі навчання у вузі змоделювати і «програти» різноманітні педагогічні ситуації на спілкування, які наближені до умов реального шкільного життя.

Цим підтверджуються основні положення дидактики про ефективність включення в навчальний процес вузу активних методів навчання майбутніх вчителів, зокрема моделювання педагогічних ситуацій. При моделюванні педагогічних ситуацій було поставлено за мету обґрунтувати критерії і визначити рівні готовності студентів до спілкування, які дозволили б їм легше адаптуватись у взаємовідносинах з учнями. Встановлення рівнів готовності студентів до спілкування проводилось на основі визначення теоретичних знань студентів, опитування та тестування їх, моделювання ними типових педагогічних си-

туацій.

Основними засобами моделювання педагогічних ситуацій є ділові ігри, мікрОВикладання, творчі вправи, педагогічні та психологічні замальовки.

На основі проведення навчального експерименту виділено чотири блоки моделювання педагогічних ситуацій: теоретичний, експресивний, соціально-перцептивний та поведінковий, які взято за основу спецкурсу «Методика підготовки майбутнього вчителя до спілкування з учнями».

У процесі апробації з'ясовано, що моделювання педагогічних ситуацій у педвузі стає впливовим засобом при підготовці до спілкування, коли застосовується цілісно, системно, у взаємозв'язку з шкільною практикою. Використання у навчально-виховному процесі моделювання педагогічних ситуацій не тільки підвищує рівень комунікативних умінь та навичок майбутнього вчителя, а й формує творче ставлення до майбутньої професії.

Проведене дослідження не претендує на повноту охоплення проблеми. Доцільно вивчати надалі такі питання, як розробка структури моделювання, особливості психолого-педагогічних умов формування комунікативних умінь (кожного блоку педагогічних ситуацій навчальної методики); особливості використання запропонованих засобів і способів моделювання підготовки до спілкування при проходженні педагогічної практики студентами тощо.

Основні положення дисертації відображено у таких публікаціях автора:

1. Технологія вивчення теорії і методики виховання у педагогічному вузі: Навчально-методичний посібник для викладачів, студентів педагогічних навчальних закладів (р.2;7).—Житомир, 1994.—С.30-42; С.26-42.

2. Формування умінь студентів у процесі вивчення курсу «Методика виховної роботи» // Проблеми сучасного шкільного уроку та взаємодія психолого-педагогічної науки і передової педагогічної практики в умовах перебудови народної освіти: Методичні рекомендації на допомогу вчителям. — Житомир, 1992. — С.105-107.

3. Методичні рекомендації по керівництву неперервною педагогічною практикою студентів II-III курсів. — Житомир, 1990. — 40 с. (у співавторстві).

4. Практикум до методичних рекомендації по керівництву неперервною практикою. — Житомир, 1990. — 32 с. (у співавторстві).

5. До питання про шляхи підвищення фахового і загальнокультурного рівня студентів педвузу // Психолого-педагогічні основи формування творчої особистості педагога оновленої школи: Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. — Умань, 1992. — С. 23-25. (у співавторстві).

6. Шляхи формування професіоналізму студентів у процесі вивчення курсу «Методика виховної роботи» // Формування професіоналізму майбутніх педагогів в умовах педагогічного вузу: Тези доповідей та повідомлень науково-практичної міжвузівської конференції. — Кривий Ріг, 1992. — С.15-17. (у співавторстві).

7. Педагогічне моделювання як процес формування професіоналізму майбутнього вчителя // Формування творчої особистості вчителя для оновлення національної школи: Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. — Умань, 1993. — С.84-86.

8. Моделювання педагогічних ситуацій як засіб підготовки студентів педвузу до майбутньої діяльності // Психолого-педагогічні основи професійної підготовки вчителя-вихователя та сучасні технології навчання: Матеріали міжрегіональної науково-практичної конференції. — Житомир, 1993. — С.76-77.

9. Формування професійних якостей у майбутніх вчителів за допомогою педагогічного моделювання // Психолого-педагогічна освіта в Україні: Тези доповідей та повідомлень науково-практичної конференції. — Харків, 1994. — С. 84-85.

10. Роль педагогічного моделювання в підготовці майбутнього вчителя до спілкування з учнями // Сучасна психологія в ціннісному вимірі: Матеріали Третіх Костюківських читань.—Київ, 1994. — С. 149-151.

Berezyk O. S. The Modelling of Pedagogical Situations as a Way of Training Future Teacher for Communication with Pupils.

The thesis is presented for receiving the academic degree of Candidate of Pedagogical Sciences. Speciality is 13.00.01—theory and history of pedagogics, Institute of Pedagogics of Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kiev, 1995.

The thesis is dedicated to the investigation of the problem of training future teachers for communication with pupils by means of using active method modelling pedagogical situations. It is established, that the effectiveness of future teachers training for communication with pupils will be higher if we use purposeful and staging modelling of pedagogical situations of theoretical, expressive, socio-perceptive and conductive blocks. The criteria and levels of readiness of students of higher educational establishments for communication with children are determined in the thesis, ways and means of modelling pedagogical situations are showed in it; methodical advice for training future teachers for communication with pupils is worked out.

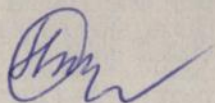
Березюк Е. С. Моделирование педагогических ситуаций как способ подготовки будущего учителя к общению с учениками.

Диссертация (на правах рукописи) на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01—теория и история педагогики, Институт педагогики АПН Украины, Киев, 1995.

Диссертация посвящена исследованию проблемы подготовки будущего учителя к общению с учениками при помощи активного метода обучения моделирования педагогических ситуаций.

Установлено, что результативность подготовки будущего учителя к общению с учениками значительно повысится при условии целенаправленного, поэтапного применения в учебе моделирования педагогических ситуаций теоретического, экспрессивного, социально-перцептивного и поведенческого блоков. В исследовании определены критерии и уровни готовности студентов педвузов к общению с детьми; показаны способы и средства моделирования педагогических ситуаций; разработан спецкурс «Методика подготовки будущего учителя к общению с учениками».

Ключові слова: підготовка до спілкування з учнями; моделювання педагогічних ситуацій; майбутній вчитель; творча діяльність.

Замовлення 956.

Тираж 100.

Книжково-газетне видавництво «ПОЛІССЯ»

454350

AB 32.854

AB 32.854